

АВГУСТИН ВОЛОШИН ОЧИМА ОЧЕВИДЦІВ

Стаття присвячена видатній політичній, регіональній і культурній постаті Закарпаття першої половини ХХ ст. – Августину Волошину. Через спогади сучасників розглянуто його внесок до розвитку культури, освіти, педагогічної думки та вплив на духовне відродження Карпатської України.

Ключові слова: Закарпаття, Августин Волошин, культурно-освітня діяльність, національна свідомість.

Статья посвящена выдающейся политической, региональной и культурной фигуре Закарпатья первой половины ХХ в. – Августину Волошину. Через воспоминания современников рассмотрено его внос в развитие культуры, образования, педагогической мысли и влияние на духовное возрождение Карпатской Украины.

Ключевые слова: Закарпатье, Августин Волошин, культурно-образовательная деятельность, национальное сознание.

Article is dedicated to an eminent political, regional and cultural figure of Transcarpathia of the first half of the ХХ с. – Augustine Voloshyn. Through the memories of the contemporaries his investment into the development of culture, education, pedagogical thought and the influence on the spiritual revival of the Carpathoukrainians is seen.

Key words: Transcarpathia, Augustine Voloshyn, cultural-educational activity, national consciousness.

Поза всяким сумнівом, у 20-30-х роках видатним культурно-освітнім і громадсько-політичним діячем народовецького (українського) напрямку в краї був Августин Волошин, який за своїм значенням, за внеском у піднесення національної свідомості закарпатських українців стоїть поруч з Олександром Духновичем – найвидатнішим будителем населення Українських Карпат у ХІХ столітті. Внесок А. Волошина як професійного педагога, теоретика й практика педагогічної думки, а відтак – як організатора культурно-освітнього руху в Закарпатті упродовж перших десятиріч ХХ ст. важко переоцінити. Це засвідчує один із перших авторів життєпису вченого – відомий український письменник та історик літературного процесу Володимир Бірчак на сторінках своєї праці [1]. Наголосимо: Володимира Бірчака пов'язувала з А. Волошином тривала творча співпраця та дружба. Тому й не дивно, що його книжка про майбутнього карпатського президента відзначається конкретикою свідчень, прикладів, яскравих спостережень. На його думку, А. Волошин був педагогом у багатогранному розумінні слова, педагогом усієї української молоді, усього народу, який «своєю національною свідомістю, своїм характером і тим, що випередив свою суспільність, своїми поглядами на народ і его язик о кількадесять літ» [1, с. 25].

Нарис В. Бірчака є першою спробою систематизувати творчий доробок А. Волошина, синтезувати

його погляди на різні прояви розмаїтої діяльності Волошина як педагога та громадського діяча універсального злету. А. Волошин поєднував у собі носія як гуманітарних, так і природничих цінностей, церковних і світських засад [1, с. 13].

У додатку до книги В. Бірчака був також поміщений нарис про А. Волошина керівника Педагогічного товариства в Закарпатті 20-30-х років Павла Яцка. Учень А. Волошина відзначає, у першу чергу, працювати свого наставника, його всебічну обізнаність у розмаїтих сферах науки, культурного й матеріального життя, інтелігентність та ерудицію: «Його широке чоло здавалось великим складом людських знань, складом сконцентрованої енергії...» [2].

Майже всі соратники Августина Волошина – будівничі незалежної Карпато-Української держави, яким вдалося вижити за часів гортистської окупації Закарпаття й уникнути сталінських таборів ГУЛАГу, видали за кордоном свої спомини про нього. Особливо цінний матеріал міститься в щоденнику і споминах славетного закарпатського поета, письменника і громадського діяча Василя Гренджі-Донського. Наш земляк протягом десятиліть йшов нога в ногу з А. Волошином, був живим свідком тих подій, що відбувалися у краї в міжвоєнний період. Перу Василя Степановича належать унікальні історико-біографічні нариси про багатогранну діяльність і життєвий шлях майбутнього політичного лідера закарпатських українців.

нців. Зокрема, такі як: «Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату» [3], «Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина» [4], «Отець д-р Августин Волошин» [5]. У них В. Гренджа-Донський вказував на чільне місце А. Волошина в нашій історії і культурі, про його великий вклад у розвиток освіти і науки краю.

У 1938 році В. Гренджа-Донський писав, що «...як чехи мають свого Масарика, так і ми, підкарпатські українці, маємо свого Августина Волошина. Це наша гордість і слава наша. Волошин – наша новітня історія...» [6]. У «Короткому життєписі державного секретаря о. Августина Волошина» В. Гренджа-Донський пише про дитячі роки і формування національної свідомості майбутнього президента. «Батько нашого національного відродження о. Августин Волошин побачив світ у наших зелених горах на Верховині, у селі Келечині, окр. Волівська, де його батько був священиком. Свою національну свідомість набув уже в хаті своїх батьків, де говорилося по-українськи. Верховина наша говорить чистісінькою українською літературною мовою й донині і це на молодого хлопця мало вплив» [4, с. 189].

Юнак тягнувся до знань. «З гімназії іде молодий талановитий студент на теологію в Ужгороді, а опісля в Будапешті й закінчує, придбавши також фах професора фізики. Зразу стає професором ужгородської учительської семінарії» [4, с. 189]. У той же час А. Волошин активно включається в громадську роботу. Величезний внесок зробив А. Волошин як видавець книг, газет і журналів. Його праці, що широко були відомі в народі, посяли в людях зерно освіти, науки, яке зросло в часі. «Найбільшою заслугою о. Волошина є те, що в ті часи найбільшої мадяризації пише і видає книги, шкільні підручники і редагує майже єдину на той час газету «Наука»... Працює в товаристві ім. Святого Василя Великого, а коли мадярська влада закрила це товариство, організує разом з іншими друкарню і книгарню «Уніо»» [4, с. 181-182]. Ці слова В. Гренджі-Донського є відповіддю деяким нашим історикам, які намагаються зробити з А. Волошина «слугу кількох господарів», який переходив від одних до інших заради своєї кар'єри. Та чи зробив він кар'єру взагалі? «Августин Волошин – найбільший наш муж наших новітніх часів, не зробив жодної кар'єри, хоч його широке знання, досвіди й здібності та великі заслуги просто предестинували його на найвищі достоїнства» [4, с. 182]. А скільки зробив корисного А. Волошин для формування кадрів нашої інтелігенції? Саме вона в 30-х роках була ініціатором величезних державних перетворень, яким, на жаль, не судилося здійснитися. Про це теж не міг не сказати Василь Гренджа-Донський: «Як директор семінарії, виховує сотні, тисячки найсвідомішої нашої інтелігенції, народних працівників» [7; 8].

В. Гренджа-Донський одним з перших звернув увагу на політичну діяльність А. Волошина. Він детально описав період 1918-1919 рр. в житті А. Волошина, коли той очолював Ужгородську народну раду, керівництво Народно-Християнською партією і депутатство в чехословацькому парламенті,

діяльність А. Волошина на посаді державного секретаря, прем'єр-міністра Підкарпатської Русі, а згодом президента Карпатської України. Не обминув В. Гренджа-Донський і характеристики тих складних міжнародних і внутрішніх умов, у яких діяв уряд Карпатської України, очолюваний Августином Волошином. Про ці та деякі інші питання йдеться на сторінках щоденника «Щастя і горе Карпатської України» і «Споминів» В. Гренджі-Донського [9].

По-різному склались долі двох видатних наших земляків. Василь Гренджа-Донський, пройшовши крізь пекло фашистських в'язниць і таборів, опинився в Словаччині, де і жив до самої смерті. Августин Волошин, заарештований в травні 1945 р. співробітниками НКВС, закінчив своє життя у в'язниці. До останніх днів В. Гренджа-Донський зберігав у своєму серці любов і пошану до президента Карпатської України. Він був глибоко переконаний, що «такий муж заслужив, щоб його іменем назвали площі й вулиці, щоб йому ставили пам'ятники. Це все ми зробимо, як прийде на це час» [10-13].

З поміж праць, виданих за кордоном, заслуговують на особливу увагу саме праці мемуарного характеру Августина Штефана, з-під пера якого вийшли дві змістовні книги та десятки статей [11, с. 247]. Їхній автор стояв біля витоків формування й становлення державності в Закарпатті, займаючи відповідальні посади міністра шкільництва Карпатської України і згодом голови Сойму. До цього додамо, що А. Штефан був найталановитішим учнем і продовжувачем А. Волошина у справі освіти та виховання. Оцінка його діяльності, приміром, як директора Мукачівської торговельної академії, що була справжнім вогнищем у культурно-освітньому житті краю і відіграла вирішальну роль у цій царині, ще попереду.

А. Штефан написав змістовну біографію А. Волошина, у якій докладно простежив етапні моменти життєвого й творчого шляху Волошина як педагога і громадського діяча. Вона справедливо й досі оцінюється як найкраще першоджерело відомостей про різнобічну діяльність А. Волошина. Її логічно доповнюють і такі нариси та публіцистичні виступи А. Штефана, як «А. Волошин – автор», «А. Волошин – основник «Просвіти» в Ужгороді», «Августин Волошин – професор учительської семінарії та Українського Вільного Університету». Чимало цікавих фактів і спостережень знаходимо в споминах А. Штефана про діяльність А. Волошина в «Учительському товаристві».

Із педагогічною темою найбільш тісно пов'язане інше фундаментальне дослідження Августина Штефана «За правду і волю». Автор цієї двохтомної праці обстоює, насамперед, ідею, що є визначальною для неї: Августин Волошин – найвидатніший педагог Закарпаття, визначний фахівець у системі народного шкільництва [11, с. 247]. Ось кілька домінантних рис із портретної характеристики А. Волошина-педагога: «Волошин виховував добрих та ідейних учителів для Карпатської України, які стали визначними діячами в культурнім та економічнім відношенні краю, вони любили свою рідну землю, свій народ, свою церкву» [12, с. 33] Серед них слід

назвати самого А. Штефана, а також Михайла Гуляничя, Олександра Полянського, Семена Дзямка, Юліана Ревая, Павла Яцка та багатьох інших.

А. Штефан влучно підкреслив, що «в чорних днях угро-руської дійсності діти пересічного інтелегента, звичайного греко-католицького священика або церковного учителя, з руської спадщини дістали руські колядки, церковно-слов'янські «сжєднєвні молитви» і, оскільки ходили до церковної школи, читали кирилицею писані статті в читанці о. А. Волошина» [12, с. 111]. Отже, вплив праць А. Волошина був незаперечним для зростання рівня національної свідомості закарпатських українців. Особливо становище покращилося, коли «в місяці липні 1917 р. директор учительської семінарії в Ужгороді о. Віктор Камінський відійшов на пенсію і новим директором іменовано о. Августина Волошина, який запросив мене (Августина Штефана – Авт.) на професора математики-фізики, і мукачівський єпископ Антоній Пап іменував мене професором від 1 вересня 1917 р.» [12, с. 111-112].

Із вищенаведеного видно, що А. Волошин перебував у дуже близьких відносинах з А. Штефаном, незважаючи на те, що між ними була досить помітна різниця в роках. Безперечно, він йому довіряв. У спогадах А. Штефана є цікавий епізод, який також свідчить про людські риси директора вчительської семінарії: «Пригадую, що восени 1917 р. ми мали 6-тижневий курс для вояків-пропагандистів (учнів учительської семінарії). По скінченні курсу вояки могли скласти іспит... Колишній студент Лизак, родом з Ужгороду, перепав з п'ятьох предметів. Видавши йому свідоцтво, він вийшов з професорської кімнати і по якомусь часі повернувся і сказав: «Пане професор, нан директор Волошин просив Вас до директорської канцелярії». Я зайшов до канцелярії і Лизак за мною. Я приступив до бюрка і сказав «Прошу». Волошин: «Яка справа?» Тоді приступив Лизак, витягнув багнет і крикнув: «Ви мені напишіть добре свідоцтво!» В тій хвилині відчинилися двері і увійшов колишній старшина, професор господарської науки Чакаді, відразу скочив до Лизака, і схопив за руку з багнетом. Я зловив його за другу руку і Чакаді передав багнет директорові.

Волошин: «Та що синку? Ти хотів зі мною воювати? Иди і прикич свою матір і перед нею приобіцяй мені, що будеш чесно працювати». Лизак: «Пане директоре, дайте мені назад багнет. Без того мене арештують» Волошин: «Иди додому. Матір твоя тут мешкає недалеко. Тепер патрулі не ходять».

Так стало, як Волошин наказав. Лизак по війні повернувся до учительської семінарії. Скінчив її і був іменований учителем десь до Ужгородської жупи» [12, с. 203].

Однак А. Штефан не обмежився характеристикою педагогічної діяльності А. Волошина. Він детально описав його політичну спрямованість у 1918-1919 рр., коли вирішувалася подальша доля нашого краю. Описуючи засідання Руської народної ради в Ужгороді, А. Штефан відзначив, що директор Августин Волошин у своїй доповіді з'ясував тогочасну політичну ситуацію і назвав всі можливі тодішні орієнтації. Чим закінчилася справа загальновідомо: 21 січня 1919 р. в Хусті перемогла проукраїнська орієнтація, і було прийнято рішення про возз'єднання Закарпаття з Україною. І лише неможливість це зробити призвела до пізнішого входження краю до складу Чехословаччини [12, с. 243].

На сторінках спогадів А. Штефана є цікаві й маловідомі факти про внесок А. Волошина у створення хліборобської партії [12, с. 287], дається характеристика основних напрямів шкільництва, які автор поділяє на народовецький, домашній або тутешняцький і руський, тобто русофільський. Видатним працівником першого напрямку, на думку А. Штефана, був А. Волошин [12, с. 293]. Як і В. Гренджа-Донський, А. Штефан подає коротку біографічну довідку А. Волошина. Наведемо її повністю «Монс. Августин Волошин (1874-1945). Від 1-го вересня 1917 року – директор греко-католицької учительської семінарії для хлопців в Ужгороді аж до жовтня 1938 року Посол до Празького парламенту в Празі в 1924-1929 рр. В жовтні місяці 1938 р. – державний секретар, в 1938-1939 рр. – Прем'єр, 15 березня 1939 р. – Президент Карпато-Української держави. На еміграції в Празі до травня 1945 р. Вмирає в московській тюрмі Ле форт 11 липня 1945 року» [12, с. 295]. До цього додамо, що дата смерті А. Волошина неточна. Він помер 19 липня в Бутирській тюрмі. Однак тоді, коли писалася книга А. Штефана, про це було невідомо.

Численні статті мемуарного характеру про Августина Волошина написали П. Кукурудза, А. Куциньський, В. Лар, П. Стерчо, С. Яковенко [12, с. 295], що видаються нам важливим причинком до розуміння складної, часом суперечливої діяльності А. Волошина як політичного діяча. У цьому зв'язку увиразнимо статті Степана Росохи та Павла Кукурудзи, які органічно взаємопов'язані між собою широко закреною темою про педагогічну діяльність А. Волошина, з одного боку, і у вужчому плані – про його заслуги перед «Просвітою» – з другого. П. Кукурудза дійшов висновку, що результати майже двадцятирічної роботи представників «Просвіти», одним із засновників якої був А. Волошин, лягли в основу тих духовних змагань, які завершилися 1939 р. проголошенням незалежної держави – Карпатської України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірчак В. Августин Волошин. Сто життя і діяльність. З нагоди ювілею 50-літніх уродин і 25-літньої праці / В. Бірчак. – Ужгород, 1924.
2. Ясько П. Августин Волошин / П. Ясько // З нагоди ювілею 50-літніх уродин і 25-літньої праці. – Ужгород, 1924. – С. 30-31.
3. Гренджа-Донський В. Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату / В. Гренджа-Донський // Гренджа-Донський В. Твори. – Т. IX. Публіцистика. – Вашингтон : Карпатський Союз, 1989. – С. 181-182.
4. Гренджа-Донський В. Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина / В. Гренджа-Донський // Там само. – С. 189-190.

5. Гренджа-Донський В. Отець др. Августин Волошин / В. Гренджа-Донський // Там само. – С. 214–215.
6. Гренджа-Донський В. Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату / В. Гренджа-Донський // Там само. – С. 181.
7. Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник / В. Гренджа-Донський // Там само. – Т. VIII. – Вашингтон : Карпатський Союз, 1987.
8. Гренджа-Донський В. Спогади. Листи / В. Гренджа-Донський // Там само. – Т. X. – Вашингтон : Карпатський Союз, 1988.
9. Дет. див. : Вегеш М. Земляк про земляка (Василь Гренджа-Донський Про Августина Волошина) // Радянська Верховина. – 1991. – 30 верес.
10. Штефан А. Августин Волошин президент Карпатської України : Спомини / А. Штефан. – Торонто, 1977.
11. Штефан А. За правду і волю : Спомини і дещо з історії Карпатської України / А. Штефан. – Книга перша. – Торонто, 1973.
12. Штефан А. За правду і волю : Спомини і дещо з історії Карпатської України. Книга друга / А. Штефан. – Торонто, 1981.
13. Штефан А. З останніх днів / А. Штефан // Вільне слово (Торонто). – 1969. – 20 лист; 6 груд.

Рецензенти: Дарієнко В. М., д.і.н., професор Херсонського економіко-правового інституту;
Маврін О. О., к.і.н., доцент, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

© Грибенюк Н. І., 2010

Стаття надійшла до редакції 26.08.2010 р.